

Emlékezés Cziráky Antal Mózesre (1772-1852), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjára

Remembering Antal Mózes Cziráky (1772-1852), Member of Directorate of the Hungarian Academy of Sciences

Cziráky Antal Mózes jogász, közéleti személyiség, országbíró, császári és királyi kamarás, a Magyar Tudományos Akadémia alapító és igazgatótanácsi tagja 1772. szeptember 8-án született Sopronban. 1852. február 22-én hunyt el Pozsonyban.

A Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje) Cziráky Antal Mózeset 1830. november 17-én tartott ülésén igazgató (igazgatósági) tagjává választotta. Itt utalunk arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban elfogadott alapszabálya az „igazgató tag” elnevezést az „igazgatósági tag” terminus technicusszal váltotta fel. Cziráky Antal Mózes aktív részt vállalt a Magyar Tudós Társaság alapszabályainak megszüvegezésében és végső formába öntésében.

Itt említjük meg, hogy fia, Cziráky János József (1818-1884) jogászt és ugyancsak jeles közéleti személyiséget – Cziráky János József 1867-ben tárnokmester lett –, a Magyar Tudományos Akadémia 1853. március 16-án szintén igazgatósági tagjául választotta.

Ugyancsak említést érdemel, hogy Cziráky Antal Mózes a Magyar Tudományos Akadémiát anyagilag is támogatta. A Magyar Tudományos Akadémiának egy alkalommal 3000 forintot adományozott.

A Magyar Tudós Társaság igazgatótanácsának tagjaként vállalta a magyar nyelv elismeréséért való éveken át tartó küzdelmet. Cziráky Antal Mózes magas rangú állami hivatalnokként, igen tekintélyes közjogi méltóság birtokosaként támogatta a magyar nyelven folyó oktatást, ügyintézését és törvénykezést (bíráskodást). Több alkalommal hivatkozott az 1830. évi VII. törvénycikkre a nemzeti nyelv használatáról, az 1836. évi III. törvénycikkre a magyar nyelvről, az 1840. évi VI. törvénycikkre (ugyancsak) a magyar nyelvről és az 1844. évi II. törvénycikkre a magyar nyelv és nemzetiségéről.

A pesti magyar színháznak szánt telket 1823-ban a barátok terén tekintélyes összegért, 45 000 forintért vásárolta meg.

Cziráky Antal Mózes édesapja gróf Cziráky László, édesanyja gróf Zichy Julianna volt. Középiskoláit Nagyszombaton végezte. Bölcsészeti tanulmányokat három éven át, 1787 és 1789 között Pozsonyban folytatott. Jogot három éven át a pesti egyetemen tanult.

1791-ben, még a pesti egyetem hallgatójaként diáktársaival együtt magyar jogászegyletet alapított a magyar nyelv és irodalom ügyének előmozdítása céljából. A magyar jogászegylet elnökeként működött hosszabb időn át. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a Cziráky Antal Mózes kezdeményezése alapján létrejött, aktív működést kifejtő egylet volt ez első jogászegylet Magyarországon.

1792-ben I. Ferenc magyar király (1792-1835) pozsonyi koronázása alkalmával aranysarkantyús vitéz lett.

Cziráký Antal Mózés háromszor nősült. Első felesége Illésházy Júlia grófnő (1794-1814), második felesége Batthyány Mária grófnő (1783-1840) harmadik felesége pedig Carolina von Walterskirchen bárónő (1794-1861) volt.

1793-ban Pest vármegye tiszteletbeli jegyzővé választotta. 1794-ben a magyar királyi helytartótanácsnál (consilium regium locumtenentiale Hungaricum) először fogalmazó, 1796-ban ugyancsak a helytartótanácsnál titoknok majd négy évvel később, 1800-ban tanácsos lett. 1808-ban a magyar udvari kancelláriánál referens, egyúttal Esztergom vármegye főispáni helytartója lett. Cziráký Antal Mózest 1811-ben hasonló hivatali beosztásban Vas vármegyébe helyezték át.

1817-ben a Felső-magyarországon királyi biztosként működött. Az ebben az évben jelentkező éhínség enyhítésén munkálkodott nem kis eredménnyel. Ugyanebben az esztendőben a magyar királyi udvari kamara alelnöke és belső titkos tanácsos lett. 1823-ban a Szent István-rend középkeresztjével tüntették ki. Még ugyanebben az esztendőben Fejér Vármegye főispánja is lett. Két évvel később, 1825-ben tárnokmester lett.

1828. január 12-én lett országbíró. Elődje a néhány hónappal korábban elhunyt Brunswick (Brunswik illetve Brunsvik) József (1750-1827) volt. Ezt a magas tisztséget több, mint egy évtizeden át, 1839 áprilisáig töltötte be. Utódja Mailáth György (1818-1883) volt.

Fontos megemlíteni, hogy Cziráký Antal Mózés az 1827. évi VIII. törvénycikk alapján kiküldött tanügyi reformbizottság elnöke is volt. Ezzel áll összefüggésben nézetünk szerint az, hogy 1828-ban a pesti egyetem elnökévé nevezték ki. Az egyetemen elnöki minőségben 1829. március 2-án tartotta nagy figyelemmel kísért székfoglaló előadását.

Cziráký Antal Mózés 1830-ban megkapta a Szent István-rend nagykeresztjét. 1836. szeptember 16-án Ferdinánd, Csehország királyának koronázási ünnepe alkalmával Prágában lett a III. (Jó) Fülöp burgundi herceg által 1429-ben alapított Aranygyapjas rend (Ordre de la toison d'or) lovagjává.

A Budát és Pestet pusztító árvíz után a segélypénzek kiosztására rendelt bizottmány elnökeként is munkálkodott. Ezzel a tevékenységével országszerte általános elismerést aratott.

1839 áprilisában saját kérésére felmentették az országbírói tisztségéből. Ugyancsak felmentést kapott a pesti egyetem elnöki pozíciójából. Az uralkodó, V. Ferdinánd (1835-1848) a két felmentéssel egyidejűleg az államtanács (Staatsrat) tagjává nevezte ki. Ezt a jelentős tisztséget, hivatalt 1848 márciusáig, az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc kezdetéig viselte.

Cziráký Antal Mózésnek a hazai (feudális) közjogot (ius publicum) egészen 1848-ig, az áprilisi törvények elfogadásáig bemutató fő műve, latin nyelven „Conspectus Juris Publici Regni Hungariae ad annum 1848. Historicis Animadversionibus Illustratus” két kötetben Bécsben jelent meg 1851-ben. A munka komoly figyelmet keltett a hazai jogászok, elsősorban a közjog művelői és a közjog iránt érdeklődők, továbbá a politikusok, közéleti személyiségek körében. A művet az Új Magyar Múzeum ismertette a megjelenést követő évben (Új Magyar Múzeum 1851-1852. I.). A recenzens elismerően írt a konzervatív szemléletet tükröző műről, utalva a középkori latin nyelvű források (fontes medii aevi) alapos elemzésére.

Cziráký Antal Mózésnek ez a munkája a szerző elhunytát csaknem tíz évvel később, 1861-ben magyar nyelven is (fordításban) megjelent Hegedüs Lajos kiadásában „A magyar közjog alapelvei” címmel. A munka szinte példa nélkül álló sikerének, kedvező visszhangjának jele, hogy a könyv magyar nyelven, fordításban változatlan szöveggel még két alkalommal, 1869-ben és 1872-ben is megjelent. Fontos utalni arra, hogy Cziráký Antal Mózés latin és magyar nyelven kiadott munkája eredeti alkotás. A hazai közjog (ius publicum patrium) körébe tartozó intézményeket elemezve a szerző nem egyszer utalt a római jog intézményeire és forrásaira (fontes iuris Romani) is. Említést érdemel, hogy a latin nyelvű munka kezdeményezője maga a kormány volt, még jó tíz esztendővel a megjelenés előtt, 1840-ben.

Cziráký Antal Mózés több ünnepélyes beiktató beszédet is tartott Esztergomban, Szombathelyen, Székesfehérváron, Egerben, Pesten és más városokban magyar és latin (deák) nyelven. Ezek az oratiók nyomtatásban is megjelentek. Ezek közül két beszédre utalunk: Nagymélt. gróf Cziráký Antal Mózés mint nemes Vas vármegye administratorának a tisztválasztáskor 1824. nov. mondott beszédei. (hely nélkül) 1824. és Fejér vármegye főispányi székébe 1827-ben történt beiktatása alkalmatosságával tartatott beszédek. Székesfehérvár, 1827.

Kiemelendő a Buda és Pest között építendő állandó híd ügyében tartott komoly visszhangot kiváltó beszéde, mely a Tudományos Gyűjteményben (1835. V. kötet) jelent meg.

A Magyar Tudományos Akadémián Pauler Tivadar (1816-1886), egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes, igazgatósági és tiszteleti tagja, később (1880-tól) az MTA másodelnöke tartotta felette az emlékbeszédet 1852. december 20-án.

Cziráký Antal Mózés a kenyeri Sarlós Boldogasszony templomban nyugszik. Sírhelyét a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság „A” kategóriában a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította.

A jogász Cziráký Antal Mózés életpályája, munkássága a politikai élethez, a közéleti aktivitáshoz és a jogász, elsősorban a bíraskodásban (törvénykezésben) betöltött tevékenységhez kapcsolódik. Jelentős érdeme a magas színvonalú, tudományos igényű átfogó munkák írása. Cziráký Antal Mózés a XIX. század első felében a magyarországi jogászok körében nagy tekintélynek örvendő jogásznak és államférfinak számított. Jogi vonatkozású munkái korunkban is figyelmet érdemelnek.

Cziráký Antal Mózés főbb munkái

De ordine equitum auratorum Hungariae exercitatio. Pest, 1792.; Ordo historiae juris civilis Hungarici, cum appendice de artibus Corporis Juris Hungarici. Pest, 1794.; Laetitia et gratulatio publica occasione recens constituti regni Hungariae palatini. Posonii, 1796.; Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria a primordiis monarchiae in haec tempora. (név nélkül) Budae, 1820.; Conspectus Juris Publici Regni Hungariae ad annum 1848. Historicis Animadversionibus Illustratus. I-II. kötet. Viennae, 1851. és A magyar közjog alapelvei. (a szerző 1852. február 22-én bekövetkezett halála után kiadta Hegedüs Lajos) Pest, 1861. (a munka 2. változatlan kiadása 1869-ben, 3. változatlan kiadása pedig 1872-ben jelent Pesten).

Akadémiai Értesítő. 1859 19/3. kötet; Magyar Tudományos Akadémia Almanach. Budapest, 1863. és Pauler T.: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Budapest, 1878.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu